

CYCLING IDENTITIES

Niek Pas was een van de sprekers op het door Stichting de Sportwereld georganiseerde symposium in Nijmegen, afgelopen december. Zijn bijdrage over de Ronde van Algerije heeft hij bewerkt tot een artikel voor De Sportwereld.

Niek Pas

Sinds enkele jaren kent Algerije een nationale wielerronde, de Tour d'Algérie Cycliste. Daar is op zich niets gek aan, wielrennen is een mondiale sport en veel Afrikaanse landen hebben tegenwoordig zo'n meerdaags evenement. Minder bekend is dat deze wielerronde diep geworteld is in de vroege 20e eeuw, toen Algerije nog Frans-Algerije was.

Eind 19e eeuw hadden Franse kolonisten – aanwezig vanaf de verovering in 1830 – voetbal, atletiek, zwemmen en boksen geïntroduceerd in Algerije en deze sporten volop tot ontwikkeling gebracht. Hetzelfde geldt ook voor wielrennen, een discipline die zich vanaf de jaren 1890 ontpopte tot de eerste populaire massasport, nog voor het voetbal. Algerije was een settler gemeenschap, een smeltkroes, etnisch, sociologisch en cultureel. Naast Algerijnen (arabieren en berbers) woonde er een omvangrijke joodse gemeenschap, aangevuld met Europese immigranten. Naast Fransen vooral ook arme Spaanse en Italiaanse immigranten die in Noord-Afrika hun geluk kwamen beproeven. Rond 1950 leefden 1 miljoen kolonisten naast 10 miljoen Algerijnen. De koloniale upperclass (grootgrondbezitters en industriëlen) omvatte zo'n tienduizend personen, slechts een fractie van de totale settler gemeenschap. Wielrenners, of ze nu van Europese of Algerijnse komaf waren, behoorden stevast tot de lagere sociale klassen: ambachten, kleine zelfstandigen, lagere ambtenarij, landarbeiders. Voor 1900 verrezen in Algerije de eerste vélodromes en werden verenigingen opgericht, aanvankelijk exclusief Frans zoals de Club Olympique Algérois of de Vélo Club Oranais. In de jaren dertig vond een massieve uitbreiding van sportbeoefening in georganiseerd verband plaats, voor vrijwel alle disciplines. Vanaf 1936 kreeg het inheemse wielrennen een eigen gezicht, met Vélo Sport

Musulman (VSM, Algiers) als blikvanger. Tot de oprichting van VSM evolueerden Algerijnen op individuele basis binnen koloniale wielerverenigingen, en ook op individuele basis in de Tour de France, met Abdelkader Abbès (1936) als bekendste voorbeeld. Vélo Sport Musulman legde de basis voor een talentvolle generatie, die na de Tweede Wereldoorlog van zich zou doen spreken. Deze club speelde tevens een cruciale rol in de constructie van Algerijnse wielrenners als boegbeelden van Algerijnse identiteit en was, zoals alle inheemse sportverenigingen, een broedhaard van nationalisme. VSM organiseerde onder meer druk bezochte culturele avonden waar in woord, zang en dans een Algerijnse identiteit werd benadrukt. De koloniale autoriteiten stonden deze ontwikkelingen knarsetandend toe.

'Vanaf 1936 kreeg het inheemse wielrennen een eigen gezicht, met Vélo Sport Musulman.'

Na de Tweede Wereldoorlog kende het Noord-Afrikaanse wielrennen een kortstondige periode van bloei. Frankrijk investeerde volop in dit overzeese gebiedsdeel, een vorm van 'second colonial occupation', wat weer een reactie was op de dekolonisatiegolf die door de Azië trok. Frankrijk was weliswaar bereid om Indochina af te stoten en concentreerde zich daarentegen op de Afrikaanse bezittingen. Voor de wielersport betekende dit dat de drie regio's Oran, Algiers en Constantine nu werden geïntegreerd in de Fédération Française de Cyclisme, FFC. En

Kebaili in de Tour d'Algérie van 1952 - privécollectie Claude Arbona

bekende Franse fabrieksmerken zoals La Perle, Terrot en Alcyon breidden hun franchise-ondernemingen in de grotere steden uit. Voor Noord-Afrikaanse talenten lagen profcontracten klaar.

In 1949 kwam een Ronde van Algerije tot stand onder impuls van journalist Tony Arbona van sportkrant *Champion* en dagblad *La Dépêche Quotidienne d'Alger*. Het te volgen model was de Ronde van Frankrijk. De Tour d'Algérie kende vijf opeenvolgende edities alvorens aan de vooravond van de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog (1954-1962) te verdwijnen. Het succes van de Ronde van Algerije leidde tot deelname van een gemengde ploeg van de beste talenten uit Algerije, zowel Algerijnen als pïeds noirs, aan de Ronde van Frankrijk, die toen nog met landen- en regionale ploegen werd verreden - in de jaren 1950-1952: de *Équipe Nord-Africaine*.

'Net zoals de verovering van Algerije in de 19e eeuw een viriel en masculien epos was, beklemtoonde de Tour d'Algérie het aspect van fysieke inspanning.'

De koloniale elite steunde het project om de zichtbaarheid van Noord-Afrika ten opzichte van Parijs te vergroten en Algerije steviger te integreren om economische en demografische stagnatie te voorkomen. De meerdaagse TAC bevestigde de band met *la mère-patrie*: Franse fabrieksploegen maakten hun opwachting; voor de sportieve infrastructuur leunde de organisatie op *l'Équipe* en de Ronde van Frankrijk - er was nauw contact met Jacques Goddet, toenmalig directeur van de Ronde van Frankrijk. Franse commissarissen, jury, ploegleiders (veelal bekende Franse oud-winnaars van de Tour Antonin Magne en Georges Speicher) staken de Middellandse Zee over om reputatie en expertise aan dit nieuwe wielerspektakel te verlenen.

De ronde was tevens een vector van moderniteit en een etalage voor westerse identiteit. Hierop wijst het jaarlijks uitdijende rondreizende circus van techniek, mechaniek, sponsors, verslaggevers en reclamekaravaan. De Tour d'Algérie was hierin natuurlijk niet uniek, in Europa gebeurde hetzelfde. Maar in een gesegregeerde samenleving waarin bovendien grote inheemse groepen in bittere armoede leefden - lees de romans van de Algerijnse

schrijver Mouloud Feraoun over Kabylië - kreeg dit een extra dimensie. De ronde is eveneens te beschouwen als een toonbeeld van frontiermentaliteit. Net zoals de verovering van Algerije in de 19e eeuw een viriel en masculien epos was, beklemtoonde de Tour d'Algérie het aspect van fysieke inspanning. Op dit punt konden Algerijnen wedijveren met pïeds noirs.

Tot de bekendste inheemse wielershelden die rond 1950 furore maakten behoorden Abdelkader Zaaf (1917-1986) en Ahmed Kebaïli (1925-2013). Zij waren idolen in Frans-Algerije, ook voor jonge renners van Europese komaf. Zaaf zou wereldberoemd worden in wielersport vanwege zijn inzinking in de Tour de France van 1950. Tijdens de etappe van Perpignan naar Nîmes ontsnapte Zaaf met Marcel Molinès aan de greep van het peloton. De hitte was verzengend en door een combinatie van uitputting en doping zeeg Zaaf ineen aan de voet van een plaat, daarbij rijkelijk besprenkeld met wijn door toegesnelde boeren. Hij probeerde nog op de fiets te klauteren, reed enkele meters in de verkeerde richting, maar zakte toen opnieuw in elkaar. Molinès won de etappe, de eerste Noord-Afrikaan ooit!, maar Zaaf schreef geschiedenis.

Kebaïli op zijn beurt is een facinerende *cas de figure* vanwege zijn nationalistische engagement. Als jongen zweemde hij al met Messali Hadj, de nationalist van het volk. Vanaf de door het Front de Libération Nationale (FLN) ontketende opstand in november 1954 verleende Kebaïli vanuit zijn Terrot-fietswinkel in Blida hand- en spandiensten voor het verzet. Zijn arrestatie op 11 juli 1955 was een schok voor de Franse gemeenschap die hem beschouwde als 'een van ons', een voorkomende, geassimileerde, mosulman. Voor de ultra's onder de kolonisten was Kebaïli vanaf dat moment een verrader, voor het FLN trad hij toe tot de eregalerij 'held van de Revolutie'. Terwijl Zaaf kermiskoersen in Bretagne verreed, zat Kebaïli een gevangenisstraf van vijf jaar uit. In zekere zin had Kebaïli geluk want andere bekende inheemse wielrenners die de kant van het verzet kozen, zoals Mostéfa Chareuf (in 1952 nog gestart in de Tour de France) moesten hun strijd voor een zelfstandig Algerije met de dood bekopen. Chareuf sneuvelde in een confrontatie met het Franse leger.

Naast inheemse wielrenners deden ook coureurs van Europese komaf in Algerije van zich spreken: de zogeheten *pïeds noirs*. (Deze naam voor Franse kolonisten zou overigens pas na de onafhankelijkheid van Algerije in 1962 algemeen ingang vinden.) Wielrennen was in pïeds noirs kringen uiterst populair. De afstammelingen van

De Algerijnse wielrenner Abdel Kader Zaaf

Fransen, Spaanse en Italiaanse immigranten volgden het continentale wielrennen, met de Ronde van Frankrijk als blikvanger, nauwgezet. De Tour droeg bij aan hun eigen constructies van 'Frans-zijn', aan hun verbeelding van de 'mère-patrie', een identitaire verbondenheid die eerder imaginair dan reëel was. Tot de bekendste namen behoorden, naast Marcel Molinès (1928-2011), met name Marcel Zélasco (1924-2002, uit Algiers) en Marcel Fernandez (1929, uit de Oranie). Zélasco was voortdurend in sportieve strijd verwickeld met Kebaïli om wie zich de beste Noord-Afrikaanse coureur mocht noemen in de Tour d'Algérie Cycliste en de groene trui verdiende van de best geklasseerde Noord-Afrikaan. Evenals Fernandez maakte Zélasco het einde van Frans-Algerije niet meer mee, hij vertrok medio jaren vijftig naar Frankrijk om daar een nieuw leven op te bouwen.

De Ronde van Algerije in de jaren 1949-1953 was daarnaast ook een internationale aangelegenheid: er reden volop Fransen uit de metropool en overige Europeanen mee. Vier van de vijf verreden Rondes van Algerije in de periode 1949-1953 werden trouwens gewonnen door Belgen, West-Vlamingen. Hilaire Couvreur en André

Rosseel (namens Terrot) en Germain Derycke (voor Alcyon), allen subtoppers die een maatje te groot bleken voor de beste Noord-Afrikanen. Van hen zou Couvreur innige vriendschap ontwikkelen met zijn ploeggenoot Zaaf. Couvreur's veelvuldige koersen in Noord-Afrika leverden hem de bijnaam 'Hilaire l'Africain' op. Ook enkele Nederlandse wielrenners maakten hun opwachting in Algiers, onder meer Jan Lambrichs (1949), Wim van Est en Wout Wagtmans (1953). In dit opzicht is de Ronde van Algerije ook te beschouwen als een naoorlogs voorbeeld van ontluikende transnationale sportcultuur, in dit geval de sportieve interactie tussen Europa en Afrika.

'De burgeroorlog maakte meerdaagse koersen door het achterland lastig te organiseren.'

Na de Algerijnse onafhankelijkheid, 1962, zou de TAC op diverse momenten nieuw leven worden ingeblazen. Eind jaren zestig maakte de ronde in het socialistisch aangehauchte Algerije een revival door als amateurkoers, met deelname van Egyptenaren, Oost-Europeanen en een enkele Nederlander (onder meer de jonge Gerrie Knetemann). In de jaren 1990 verdween de ronde van de wielerkalender. Algerije viel ten prooi aan een bloedige strijd tussen radicaal-islamitische groeperingen en het leger, dat de seculiere Republiek en vooral de eigen machtspositie verdedigde. De burgeroorlog maakte meerdaagse koersen door het achterland lastig te organiseren.

Maar als een fenix is de ronde het afgelopen decennium herrezen. Ditmaal georganiseerd door een evenementenbureau, Nord-Sud Organisation (NSO), gevestigd in een voorstadsje van Algiers. Meer dan ooit is de ronde een toonbeeld van transnationale wielercultuur met deelname van diverse Afrikaanse en Europese (waaronder ook Nederlandse) ploegen. Interessant is dat voor deze relatief laaggeklasseerde koers op de UCI-kalender de roemruchte Tour d'Algérie van 1949, dus die uit de koloniale tijd, voorbeeld en model is.

Dit artikel is geschreven in het kader van een onderzoek naar de contemporaine geschiedenis van Algerije. Het boek verschijnt in 2015 bij uitgeverij Wereldbibliotheek, Amsterdam.